

Shahid Beheshti University
Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History

Journal of History of Iran
Vol 17, No 1, Spring & Summer 2024
ISSN: 2008-7357 E-ISSN: 2588-6916

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2024.234492.1294>

Research Paper

Analysing Kasravi's Critical Approach to the Archaistic Nationalism of the First Pahlavi Period

1. Mahdi Asadi, 2. Parviz Hosein Talaei

1. History Department, Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Bahonar University of kerman, Kerman, Iran,
Email: mahdiasadi@uk.ac.ir

2. History Department, Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Bahonar University of kerman, Kerman, Iran
(Corresponding Author), Email: parviztalaei@uk.ac

Received: 2024/01/17 PP 105- 128 Accepted: 2024/04/18

Abstract

The loss of national pride of the Iranians since the beginning of the Qajar era as a result of numerous defeats at the hands of Russia and England, and the chaotic consequences of economic and political relations with them, provided the necessary intellectual basis for intellectuals to find the causes of weakness. Among the factors that some pre-constitutional intellectuals focused on in this area was ancient nationalism. Although during the constitutional era, the dominant form of nationalism took on an anti-authoritarian and anti-colonial face, and its antiquarian approach became less important than before, attention to it matured again with the end of the First World War. With the rise to power of Pahlavi I, archaic nationalism became one of the main ideologies of nation-building for government officials. The development of Kasravi's ideas took place at such a time. The present study tries to answer this question by using historical method and analytical descriptive approach: what was Kasravi's attitude towards promoting the discourse of archaic nationalism as a thinker? The results of the research show that although Kasravi was interested in the history of ancient Iran, he opposed some of the extreme components of the antiquarians and considered their promotion as one of the factors weakening national unity.

Keywords: Kasravi, First Pahlavi, Nationalism, Archaism.

Citation: Mahdi, Asadi And Parviz, Hosein Talaei. 2024. *Analysing Kasravi's Critical Approach to the Archaistic Nationalism of the First Pahlavi Period*, Journal of History of Iran, spring and summer, Vol 17, no 1, PP 105-128.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

The formation and promotion of the discourse of archaic nationalism in Iran is a phenomenon that emerged in the cultural, social, and political spheres from the middle of the Nasrid dynasty to the end of the Pahlavi dynasty, influenced by the ideas of Western philosophers. This discourse occupied the minds of many intellectuals and politicians for several decades. It should be noted that many of the themes of archaism are not the product of the new era and that there was an Islamic era in Iran's history. In this regard, Fereydoun Adamiyat believes that the attention to antiquarianism has its roots in the history of Iran, and in a way, it became concrete with the expansion of the nationalist spirit of this era.

Kasravi's ideas were developed in the age of nationalism and its various forms; however, his thoughts on nationalism and antiquarianism were his own. Based on this, antiquarian nationalism in his thoughts was not extreme and racist, contrary to the trend of the time. He believed in the unity of Iranians and the elimination of the factors of difference in the direction of the unity of Iranians.

Methodology

Since researchers have neglected Kasravi's approach to the trend of archaic nationalism in his time, the present research attempts to answer the question of Kasravi's approach in relation to the promotion of the discourse of archaic nationalism in the first Pahlavi period. Answering this question has made the necessity of conducting such research obvious.

The research method is historical, with a descriptive and analytical approach, using library resources and referring to the main sources, including Peyman magazine.

Result and Discussion

The constituent elements of Iranian nationality in the discourse of the Pahlavi era did not have the anti-authoritarian and anti-colonial character of the constitutional era, and the meanings of patriotism and nationalism were also contrary to the themes of that era. The proponents of this thought were confused; on the one hand, they were admirers of ancient Iran, and on the other hand, they were against the authoritarian system; in the same way, they wanted to preserve the ancient traditions, but they were also interested in the concepts of modernism (such as democracy and political freedom).

Since the development of Kasravi's political thought was formed during the constitutional period, his view on the issue of nation-building and collective identity was based on the ideas of this period, as he believed that during the constitutional period, ethnic and religious conflicts disappeared and all Iranians were a single nation regardless of race, language and became one religion. For this reason, the trend of antiquarian nationalism viewed the Pahlavi period as a return to the pre-constitutional era and against the ideals of that period.

Kasravi saw the development of extreme racism as a great danger to Iranian national unity. In his writings, he strongly supported the unity of the Easterners and warned against their common enemy, Western colonialism. He believed that the current of racism separates Iranians from their non-Aryan neighbors and the promotion of such ideas will create differences between Iranians and their neighbors, especially Muslim Arabs. According to him, colonial countries and Orientalists played an important role in promoting such ideas.

Conclusion

Despite his attention to and interest in the history of ancient Iran and his attempts to revive some of the traditions and customs of the ancient Iranians, even teaching the ancient Iranian language and correcting some ancient texts, Kasravi had a critical approach to the archaism of the first Pahlavi period. Kasravi opposed the ideas of the ancients about modernism (in Kasravi's interpretation of Europeanism) and its emphasis on issues such as worshipping the king, promoting the religion of Zoroastrianism, and opposing the Arabs. He also felt that the idea of archaic nationalism lacked the values of constitutional nationalism, which was based on confronting internal tyranny and fighting foreign influence. According to Kasravi, such a movement both supported the Pahlavi dictatorship and, through its association with modernism or, in his interpretation, Europeanism, provided the means for another kind of Western influence, namely cultural domination. Kasravi saw the prevalence of archaic nationalism as the reason for the further dispersion of Iranians, the creation of hatred among Arab-speaking peoples and the intensification of enmity with Muslim neighbors. He saw the role of colonialist governments and their associated Orientalists and Iranian supporters as effective in promoting such attitudes. For this reason, he waged an all-out struggle against the various components of archaic nationalism, such as attention to the Aryan race, worship of the king, anti-Islam and Muslim Arabs, and Zoroastrianism. In this struggle, he used the science of history and arguments based on rationalism.

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

مجله تاریخ ایران

سال ۱۷، شماره ۱، بهار و تابستان، ۱۴۰۳

شاپا الکترونیکی: 2588-6916 شاپا: 2008-7357

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2024.234492.1294>

مقاله پژوهشی

واکاوی رویکرد انتقادی کسروی به ناسیونالیسم باستان‌گرا در دوره پهلوی اول

۱. مهدی اسدی،^{ID} ۲. پرویز حسین طلائی^{ID}

۱. گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: mahdiasadi@uk.ac.ir
۲. گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، (نویسنده مسئول)، رایانامه: parviztalaei@uk.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷ صص ۱۰۵-۱۲۸ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

چکیده

شکست‌های متعدد از روس و انگلیس، ارتباط نابه‌سامان اقتصادی و سیاسی با آنها و ضعف ساختاری سلسله قاجار در مقابله با چنین مشکلاتی بسترهای فکری لازم را برای روشنفکران مهیا نمود تا به بررسی علل ضعف و عقب‌ماندگی ایرانیان و راه‌های برون‌رفت از آن بپردازند. از جمله عوامل مورد توجه برخی از روشنفکران پیش از مشروطه در این زمینه توجه به ناسیونالیسم باستان‌گرا بود. در دوران مشروطیت ناسیونالیسم بیشتر وجهه‌ای ضد استبدادی و ضد استعماری داشت و رویکرد باستان‌گرایی آن نسبت به سابق کم‌رنگ بود، اما با پایان گرفتن جنگ جهانی اول دوباره به آن توجه شد. با قدرت‌گیری پهلوی اول، ناسیونالیسم باستان‌گرا، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ایدئولوژی‌های ملت‌ساز، مورد توجه عوامل حکومتی قرار گرفت. براساس چنین گفتمانی، بر تاریخ ایران دوران باستان و برخی مؤلفه‌های آن از جمله نقش شاه و عرب‌ستیزی تأکید شد. تکوین اندیشه‌های کسروی در چنین زمانه‌ای صورت گرفت. پژوهش حاضر با روش تاریخی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی درصدد پاسخگویی به این پرسش است که کسروی به‌عنوان یک اندیشمند چه نگرشی به گفتمان ناسیونالیسم باستان‌گرا داشت؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد کسروی ضمن علاقه به تاریخ ایران باستان و تلاش برای احیای برخی سنت‌ها و آداب آن، با برخی از مؤلفه‌های افراطی باستان‌گرایان چون تازی‌ستیزی، ضدیت با اسلام، حمله اعراب را عامل عقب‌ماندگی ایرانیان دانستن و توجه به نژاد آریایی درافتاد و ترویج آنها را از عوامل تضعیف انسجام ملی دانست.

واژه‌های کلیدی: کسروی، پهلوی اول، ناسیونالیسم، باستان‌گرایی.

استناد: اسدی، مهدی و پرویز حسین طلائی. ۱۴۰۳. واکاوی رویکرد انتقادی کسروی به ناسیونالیسم باستان‌گرا در دوره پهلوی اول، مجله تاریخ ایران، بهار و تابستان، سال ۱۷، شماره ۱، ۱۰۵-۱۲۸.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

گفتمان ناسیونالیسم باستان‌گرا در ایران پدیده‌ای است که از اواسط سلطنت ناصری تا پایان سلسله پهلوی متأثر از اندیشه‌های فلاسفه غرب در عرصه فرهنگ، اجتماع و سیاست پدیدار گشت و طی چندین دهه، ذهن بسیاری از روشنفکران و سیاستمداران را به خود مشغول کرد. می‌بایست به این نکته توجه داشت که بسیاری از مضامین باستان‌گرایی محصول عصر جدید نیست و در تاریخ ایران دوران اسلامی نیز وجود داشته است (بنگرید به: نیکوبخت، ۱۳۸۶، ۱۳۹-۱۵۳). فریدون آدمیت در این باره معتقد است توجه به باستان‌گرایی ریشه در تاریخ ایران دارد و به نوعی با گسترش روحیه ناسیونالیستی در این دوران نمود عینی پیدا کرد. به عقیده او همه عناصر اصلی و فرعی ناسیونالیسم، از قبیل مفهوم واحد سیاسی و جغرافیایی ایران زمین، تصور قوم آریایی، زبان و کیش و سنن مشترک، دید فکری خاص ایرانی و از همه مهم‌تر هشیاری تاریخی و تصور حاکمیت واحد را تاریخ و فرهنگ ایران پرورش داده بود و فقط عوامل تاریخی و اجتماعی خاصی در سده گذشته به کار افتادند و ایدئولوژی جدید ساخته شد (آدمیت، ۱۳۴۹، ۱۱۳-۱۱۴).

ریشه‌یابی دلایل ضعف ایرانیان و یافتن راه‌های برون‌رفت از وضعیت موجود از مسائل مهمی بود که روشنفکرانی مانند میرزا فتحعلی آخوندزاده و میرزا آقاخان کرمانی از ابتدای دوره قاجار در صدد فهم آن بودند. آنان ضمن تأثیرپذیری از تحولات فکری نوین غرب و با تأسی از آرای ناسیونالیستی روشنفکران اروپایی، در آثار خود به مضامین بسیاری از جمله احساس دلتنگی برای میهن باستانی، بزرگداشت اساطیر ایرانی و دین زرتشت، بیزاری از بیگانگانی چون تازیان، مغولان و ترکان پرداختند (اشرف، ۱۳۹۶، ۲۷). بر این اساس، پیشینه تاریخی ایران به همراه رواج گونه‌های مختلف اندیشه‌های ناسیونالیستی غرب سبب گردید برخی از اندیشمندان ایرانی به تاریخ ایران باستان به‌عنوان یک گذشته درخشان در مقابل وضع بحرانی موجود بنگرند. با پایان جنگ جهانی اول، گرایش به ناسیونالیسم و جنبه باستان‌گرایی آن در میان روشنفکران ایرانی افزایش یافت. مقابله با خطر پان‌ترکیسم و پان‌عربیسم در فضای پس از جنگ جهانی اول و سرخوردگی آزادی‌خواهان ایران از جریان مشروطیت به خاطر شکست در اصلاحات داخلی در تشدید این گونه از ناسیونالیسم در ایران تأثیر مهمی داشت (ملایی توانی، ۱۳۹۵، ۸۷).

تمایل شدید حامیان ناسیونالیسم به قدرت‌گیری یک حکومت متمرکز در ایران سبب گردید غالب جریان ناسیونالیسم در این دوران جنبه دولتی به خود گیرد. ناسیونالیسم دولتی در این دوران مشخصاتی از جمله باستان‌گرایی و تازی‌ستیزی داشت. به علاوه، به تاریخ ایران دوران اسلامی توجه نشان می‌داد و بر جایگاه ویژه نهاد شاهنشاهی در ایران تأکید می‌کرد. دیگر جریان ناسیونالیسم در ایران که از سوی برخی

از روشنفکران دنبال می‌گردید، آشکارا ضد اسلام بود، گرچه تأکید چندانی نیز بر نهاد سلطنت نمی‌کرد. بر این اساس، اندیشه‌های کسروی در عصر یکه‌تازی جریان ناسیونالیسم و گونه‌های مختلف آن پرورش یافت، هرچند اندیشه‌های او در باب ناسیونالیسم، باستان‌گرایی و اصطلاحاتی چون آزادی یا دموکراسی خاص خودش بود. تقلیدپذیری از اندیشه‌های دیگران در مضامین فکری کسروی جایگاهی نداشت. بر این اساس ناسیونالیسم باستان‌گرا در اندیشه‌های او، برخلاف جریان زمانه، افراطی و نژادپرستانه نبود. او معتقد به زدودن عوامل اختلاف در جهت وحدت ایرانیان بود. از منظر او حامیان ناسیونالیسم باستان‌گرا بدون بینش صحیح تاریخی و همسو با مقاصد خاص، مسائلی را مطرح می‌نمایند که همه آنها در نهایت به پراکندگی بیشتر ایرانیان منجر می‌گردد. هدف پژوهش حاضر تبیین رویکرد انتقادی کسروی به گسترش تفکر ناسیونالیسم باستان‌گراست. کسروی به‌عنوان یک پژوهشگر تاریخ و در کسوت یک روشنفکر، برخلاف اغلب روشنفکران زمانه خود، در قبال رواج تفکر باستان‌گرایی مواضع خاصی اتخاذ کرد و دیدگاه‌های خود را در این زمینه در مجله پیمان، کتاب‌ها و سایر روزنامه‌های وابسته به خود منتشر نمود. در مورد کسروی و نگرش فکری او پژوهش‌های بسیاری شده است. سهراب یزدانی در کتاب کسروی و تاریخ مشروطه ایران مبانی فکری و نگاه کسروی به جریان مشروطیت را بررسی کرده است. نویسنده در این اثر پس از بیان جریان‌های ناسیونالیسم در دوران پس از جنگ جهانی اول و دوران پهلوی، به درافتادن کسروی با جریان باستان‌گرایی اشاره مختصری کرده و توضیح این مطلب را بی‌ارتباط با موضوع کتاب دانسته است. علی‌رضا ملایی توانی نیز در کتاب از کاوه تا کسروی فراز و فرودهای جریان نواندیشی و اصلاح‌گری‌های دینی را بررسی کرده است. بر این اساس قسمت‌هایی از کتاب خود را به تفکرات دینی کسروی و رویکرد او به اسلام در بازه‌های زمانی مختلف اختصاص داده است. سیمین فصیحی در قسمتی از کتاب خود با عنوان *جریان‌های اصلی تاریخ‌نگاری در دوره پهلوی به زیست سیاسی و کارنامه فکری و فرهنگی کسروی توجه نشان داده است*. به عقیده او، ناسیونالیسم در اندیشه‌های کسروی منحصرأ یک تاکتیک است، زیرا او سرنوشت ملت‌ها را از هم جدا نمی‌داند و برای بشریت پیکره واحدی قائل است. جمشید سیار نیز در مقاله خود با عنوان «در پیرامون جهان‌بینی احمد کسروی» ریشه‌های فکری کسروی را بررسی کرده است.

اسماعیل حسن‌زاده در مقاله «کسروی و هویت ملی» به مؤلفه‌های انسجام ملی از نظر کسروی همچون تأکید بر میهن‌دوستی، زدودن عوامل تفرقه میان ایرانیان و توجه بر شعار یک درفش، یک دین و یک زبان پرداخته است. پروانه أبراهامیان نیز در مقاله‌ای با عنوان «کسروی ملی‌گرای وحدت‌انگار» بر تلاش کسروی برای یکپارچه نمودن ایرانیان تأکید کرده است. ناصح ناطق در مقاله «سخنانی درباره احمد

کسروی» به بن‌مایه‌های فکری کسروی در عرصه‌های مختلف، قدرت او در فهم مطالب و تلاشش در ارائه رویکردی جدید در مسائل مختلف اشاره می‌نماید. به باور وی، روحیه نقادانه کسروی در عرصه‌های مختلف سبب ستیزه‌جویی او با جریان‌های مختلف فکری زمانه‌اش گردید. با این حال، نگاه کسروی به جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا از دید محققین مغفول مانده است. پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این پرسش است که کسروی نسبت به ترویج گفتمان ناسیونالیسم باستان‌گرا در دوره پهلوی اول چه رویکردی داشته است؟ روش تحقیق در این پژوهش تاریخی و براساس رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و رجوع به منابع اصلی از جمله مجله پیمان صورت گرفته است.

ناسیونالیسم باستان‌گرا و مؤلفه‌های آن

باستان‌گرایی و توجه به مؤلفه‌های آن از ابتدای دوران قرون جدید در اروپا شکل گرفت. بدین صورت که از دوران رنسانس توجه به فرهنگ و تمدن یونان و روم مورد توجه اومانیست‌های نخستین قرار گرفت. بنابراین، توجه به باستان‌گرایی به‌عنوان نخستین گونه ناسیونالیسم نضج گرفت و با جریان اصلاح مذهب و تشکیل دولت ملت‌های مستقل و دور از سلطه سیاسی کلیسا و امپراتوری‌های بزرگ تکامل یافت و در نهایت با انقلاب فرانسه تثبیت گردید (بیگدلو، ۱۳۸۰، ۸۱). به طور کلی مکتب ناسیونالیسم در مغرب زمین در سه جهت رشد کرد: «۱. هوشیاری ملی که نشانه‌ای بود از پیوندهای معنوی هر ملتی و ناسیونالیسم با وطن‌خواهی توأم گردید؛ ۲. در جهت حاکمیت ملی یعنی مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی؛ ۳. در جهت تعصب در ملت‌پرستی که با برتری نژادی و ادعای اروپاییان در رسالت نشر مدنیت و آزمندی اقتصادی و تعرض سیاسی همراه بود» (فصیحی، ۱۳۷۲، ۱۵۲).

رواج باستان‌گرایی در ایران از جمله پیامدهای مهم برخورد با غرب است. شکست ایرانیان از روس‌ها و احساس حقارت در برابر توانمندی غربیان سبب گردید گروهی از روشنفکران و سیاستمداران به دنبال شناخت علل ضعف خود و قدرت گروه مقابل باشند (آشوری، ۱۳۷۶، ۸۰). از نخستین ایرانیانی که به بحث باستان‌گرایی در دوران قاجار توجه نمود حسینقلی یا حسنقلی، از تحصیل‌کنندگان ایرانی در فرانسه، بود. سپس شاهزاده جلال‌الدین میرزا به این رویکرد پرداخت (آدمیت، ۱۳۵۷، ۲۶۹). آخوندزاده و میرزا آقاخان کرمانی نیز در بحث ریشه‌شناسی عقب‌ماندگی ایرانیان به ورود اسلام توجه کردند و متأثر از اندیشه‌گران دوران رنسانس، بحث بازگشت را مطرح نمودند. مکاتبات روشنفکران ایرانی با پارسیان هند به‌خصوص با نخستین نماینده آنان در ایران، یعنی مانکجی لمیجی، نیز در این زمینه تأثیر بسیاری داشت. توجه شرق‌شناسان به هندوستان و یادگیری زبان‌های باستانی چون سانسکریت، سبب توجه پارسیان هند به تاریخ ایران باستان و علاقه آنان به ترویج و احیای تاریخ و فرهنگ ایران باستان گردید. همچنین

تصحیح و چاپ کتب کلاسیک یونان و روم و تلاش‌های مستشرقان برای خواندن خطوط باستانی و افزایش اطلاعات بسیار در مورد تاریخ ایران دوران باستان نیز در این توجه بی‌تأثیر نبود. علاوه بر آن، باید به پژوهش‌های نوین شرق‌شناسان اشاره کرد که سبب افزایش آشنایی روشنفکران با تاریخ ایران دوران باستان گردید (Marashi, 2020, 29). در نظر روشنفکران ایرانی باستان‌گرا، همانند روشنفکران دوران رنسانس، ایران دوران باستان طلایی ایران محسوب می‌گردید که با حمله اعراب از میان رفت (بیگدلو، ۱۳۸۰، ۷۱). بر این اساس آنان شعار بازگشت به ایران دوران باستان را مطرح و در بحث ملی‌گرایی به مضامین ایران دوران باستان توجه ویژه‌ای نمودند. این امر در دوران مشروطیت تا حدودی تعدیل یافت: «در این دوران تعریف تازه‌ای از هویت جمعی بدون توجه به مسائل قبلی چون مذهب و دین قوم و نژاد ایرانی شکل گرفت و همه ایرانیان با نام ملت شناخته شدند که خواهان یک دولت جدید و قانونمند بودند» (اکبری، ۱۳۸۴، ۸۷). در حقیقت از دوران مجلس دوم تا سال‌های پایانی جنگ جهانی اول به دلیل مداخلات همه‌جانبه کشورهای استعماری روس و انگلیس در ایران و نقض مکرر حاکمیت، اندیشه ناسیونالیستی ضد بیگانه و ضد استعماری در ایران قوت یافت و توجه به مؤلفه‌های باستانی تا حدودی در حاشیه قرار گرفت.

از سال‌های پایانی جنگ جهانی اول، با توجه به ناکامی جریان مشروطیت، بار دیگر زمینه برای حضور ناسیونالیسم باستان‌گرا مهیا و بیش از گذشته از آن استقبال شد. البته باید گفت توجه دولت پهلوی نیز در این امر بی‌تأثیر نبود؛ دولت پهلوی از انجام کاوش‌ها و حفاری‌های باستان‌شناسی در ایران استقبال نمود، زیرا کاوش‌های باستان‌شناسی نقش مهمی در آشکارسازی تاریخ باستانی پرافتخار ایرانیان و طرح ایدئولوژی ناسیونالیستی دوران پهلوی داشت. جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا علاوه بر توجه به مضامین ایران باستان به جریان تجددگرایی نیز پیوند یافته بود (یزدانی، ۱۳۸۳، ۳۰). به طور کلی می‌توان مؤلفه‌های ناسیونالیسم باستان‌گرا را در این موارد خلاصه کرد: یافتن هویتی جدید برای ایران، شیفته غرب بودن، عرب‌ستیزی و اسلام‌ستیزی، در پی ترقی ایران، توجه به سرهنویسی، تقدم تاریخی عجم بر عرب، تاریخ‌نگاری جعلی، توجه به زرتشت در مقابل اسلام، برتری نژاد آریایی بر سایرین به خصوص اعراب و شاه‌دوستی (ذاکر اصفهانی، ۱۳۹۶، ۱۲۱).

بنابراین، می‌توان گفت عناصر سازنده ملیت ایرانی در گفتمان این دوران همانند دوران مشروطه ماهیتی ضد استبدادی و ضد استعماری نداشت و معانی میهن‌پرستی و وطن‌خواهی آن نیز برخلاف مضامین آن دوران بود. در حقیقت حاملان این اندیشه دچار سردرگمی بودند؛ از سویی ستایشگر ایران باستان و از دیگر سو مخالف نظام استبدادی بودند. همین‌طور آنها در عین اینکه خواهان حفظ سنت‌های باستانی

بودند دل در گرو مفاهیم مدرنیسم (مانند دموکراسی و آزادی سیاسی) داشتند. اندیشه سیاسی کسروی در دوران مشروطیت تکوین یافت. بنابراین، نگاه او به بحث ملت‌سازی و هویت جمعی بر مبنای اندیشه‌های همین دوران بود. به اعتقاد او، در دوران مشروطه درگیری‌های قومی و دینی از میان رفت و همه ایرانیان ملت واحدی بدون توجه به نژاد و زبان و مذهب شدند (کسروی، ۱۳۵۴، ۳۱۴). به همین دلیل، او جریان ناسیونالیسم باستان‌گرایی دوره پهلوی را عقب‌گرد به دوران قبل از مشروطیت و برخلاف آرمان‌های آن می‌دانست.

کسروی در نظر داشت اصول همبستگی ملی و به نوعی ملت‌سازی جدید را نه براساس اصول باستان‌گرایی بلکه از راه شناساندن عوامل پراکندگی توده و از میان بردن آنها ایجاد کند. چنانکه بر داشتن یک دین و سرزمین و زبان تأکید می‌کرد (حسن‌زاده، ۱۳۸۱، ۸۰). در حقیقت رویکرد کسروی به ناسیونالیسم و عوامل وحدت‌آفرین مردم، گزینشی از فرهنگ اسلامی و ایرانی و غربی مطابق با رویکرد خاص خود بود، اینکه عناصر ناکارآمد هر سه فرهنگ کنار گذاشته و عناصر کارآمد آنها تلفیق شوند.

نژاد آریایی و میهن پرستی

توجه به برتری نژاد از مباحث تاریخی و مورد توجه در میان برخی اقوام است. در تاریخ اروپا از قرون جدید این امر به دلایل چندی، از جمله رشد ملی‌گرایی مبتنی بر قومیت، در اندیشه‌های برخی از روشنفکران بازتاب یافت. چنانکه برای مثال ویلیام جونز، شرق‌شناس انگلیسی، در اوایل قرن نوزدهم بر ارتباط زبان‌های سانسکریت، یونانی و لاتین تأکید داشت. این مدعا بعدها زمینه ظهور اسطوره آریانیسم (برتری نژاد آریایی) و ترویج ایدئولوژی نژادگرایی در اروپا را فراهم ساخت (مک فی، ۱۳۹۸، ۴۸).

رویکرد برخی از پژوهشگران اروپایی در نشان دادن قرابت اروپاییان و آسیایی‌های آریایی از جمله ایرانیان و هندیان و بریدن آنها از همسایگان غیر آریایی شاید در ابتدای دوران قاجار نمی‌توانست اسباب درگیری ایران با همسایگان خود گردد، اما در سال‌های نزدیک به جنگ جهانی اول و زمانه پس از آن، با گسترش شدید جریان ناسیونالیسم مبتنی بر نژاد و قومیت می‌توانست خطراتی در پی داشته باشد. ترویج چنین رویکردی از سویی به چندپارگی ساختار سرزمینی ایران منتج می‌گردید و از دیگر سو سبب می‌شد زمینه‌های فکری و تاریخی برای تفکیک دوران باستان و دوران اسلامی مهیا گردد.

متأثر از گفتمان پیش و پس از مشروطیت و فضای ناسیونالیستی جنگ جهانی اول و زمانه پس از آن، توجه به مسئله نژاد آریایی در ایران بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفت. تداوم این رویکرد در دوران پهلوی اول سبب گردید جریان‌های متعددی به برتری نژاد آریایی ایرانیان بپردازند. روزنامه *نامه ایران* باستان همگام با سیاست آلمان‌های نازی در توجه به نژاد آریایی، تأکید بسیاری بر آریایی بودن دو ملت

ایران و آلمان داشت و مطالب بسیاری در این زمینه منتشر نمود (*ایران باستان*، س ۱، ش ۱، ۲). در سیاست ملت‌سازی، جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا معتقد بود ایرانی از اصل پاک‌نژاد فرخنده آریایی به وجود آمده و عناصر دیگر به تدریج در آن حل شده است و سایر نژادها با فتح ایران در عنصر آریایی تحلیل رفته‌اند (حکمت، ۲۵۳۵، ۱۳۷). در کتب درسی نیز بر برتری نژاد آریایی و قدرت بسیار آن در جهان تأکید گردید (اکبری، ۱۳۸۴، ۲۵۴).

کسروی توسعه تفکر نژادگرایی افراطی را خطری بزرگ برای انسجام ملی ایران می‌دانست. او در افکار خود به شدت حامی اتحاد شرقیان با یکدیگر بود و نسبت به دشمن مشترک آنها که همانا استعمار غرب بود به دفعات هشدار می‌داد. او معتقد بود با جریان نژادگرایی مطرح‌شده، ایرانیان از همسایگان غیرآریایی خود جدا خواهند شد و ترویج این‌گونه عقاید سبب اختلاف میان ایرانیان و همسایگان خود به‌خصوص اعراب مسلمان خواهد شد. از نظر او کشورهای استعمارگر و شرق‌شناسان نقش مهمی در ترویج چنین تفکری دارند (پیمان، س ۱، ش ۱۶، ۴-۴۱).

علاوه بر آن، از نظر کسروی مسئله توجه به نژادگرایی از سوی حامیان ناسیونالیسم باستان‌گرا، ارتباط مستقیمی با ترویج زرتشتی‌گری دارد. او برای نقد این جریان نژادپرستانه، با استفاده از براهین عقلی، رویکرد زرتشتیان را درباره اسلام خلاف تعقل و برگرفته از تعصب نژادی آنها می‌داند و در این باره معتقد است که دین نمی‌تواند متعلق به یک قوم و نژاد باشد. همان‌طور که انسان‌ها از اختراعات سایر کشورها و نژادها استفاده می‌کنند و در این زمینه تعصب نژادی ندارند، در مسئله دین نیز در صورت درک ماهیت راستین آن نباید اسیر تعصبات نژادی نادرست گردید، زیرا ماهیت دین فراتر از چنین مباحثی است (پیمان، س ۱، ش ۱۶، ۱۹-۱۸).

در مؤلفه‌های ناسیونالیسم دوران مشروطیت، نژادگرایی هیچ جایگاهی نداشت و سایر نژادهای غیرآریایی بیگانه تلقی نمی‌شدند. حال آنکه در دوران پهلوی اول، متأثر از جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا، بر از میان رفتن سایر نژادها و حل شدن آنان در نژاد آریایی تأکید می‌گردید. کسروی، متأثر از جریان ناسیونالیسم دوران مشروطیت، انسان‌ها را از یک گوهر می‌دانست و به تفاوت نژادی انسان‌ها معتقد نبود و همه را برابر می‌دانست. بر این اساس در ملت‌سازی مورد نظر کسروی که در شعار ملی‌گرایانه او در مجله پیمان (یک دین، یک درفش و یک زبان) ذکر شده بود، عنصر نژاد هیچ نقشی نداشت. کسروی همچنین اشاعه نژادگرایی را متأثر از تفکرات نژادگرایی اروپاییان و همسو با اهداف سیاسی و استعماری دول غرب می‌دانست. چنانکه استفاده از نشان سواستیکا (نشان آریایی بودن نژاد ژرمن) از سوی باستان‌گرایان را بیگانه‌پرستی و حرکت در جهت سیاست‌های استعماری آنان تلقی می‌کرد، زیرا معتقد بود این نشان به

تقلید از آلمان‌های نازی مورد استفاده ایرانیان باستان‌گرا قرار گرفته است (پیمان، س ۱، ش ۱۵، ۶۳). رویکرد نژادگرایانه ارتباط مستقیمی با واحد سرزمینی اقوام آریایی یا اصطلاح میهن داشت. گسترش مساحت سرزمینی ایران و رساندن آن به مرزهای دوران باستان (هخامنشیان) از اندیشه‌های افراطی برخی از جریان‌های باستان‌گرا بود و این رویه نوعی میهن‌پرستی تلقی می‌گردید (برای اطلاعات بیشتر بنگرید به: طبری، ۱۳۵۶، ۱۰۳). چنین نگرشی، بدون تردید، اسباب درگیری و مشکلات بسیاری برای ایران و همسایگانش می‌گردید. از منظر کسروی، چنین رویکردی برگرفته از اندیشه‌های غربی بود. به این دلیل او با تأکید بر پرهیز از تقلید کورکورانه از مضامین غربی، تعریفی ساده و متفاوت از مفهوم میهن به دست داد. در تعریف وی میهن عبارت بود از سرزمینی که مردم در آن ساکن هستند و آن را پاسداری می‌کنند و در راه آبادانی آن می‌کوشند. او میهن‌پرستی را مبارزه با متجاوزان بیگانه و گردن‌فرازی و غیرت در حفظ و آبادانی میهن می‌دانست (کسروی، ۱۳۲۳، ت، ۸۴). طبق این تعریف، میهن‌پرستی و لزوم حمایت از آن تنها با تقویت روحیه غیرت و گردن‌فرازی تأمین می‌گردد، ولی آنچه در اروپا از وطن‌پرستی مطرح است فزون‌جویی و دشمنی با همسایگان است (پیمان، س ۱، ش ۱۳، ۳۱-۳۳). بنابراین، کسروی رواج نژادگرایی آریایی را خطری بزرگ برای انسجام ملی می‌دانست، زیرا در ایران اقوام و نژادهای دیگر نیز زندگی می‌کنند (پیمان، س ۶، ش ۷، ۴۲۰). همین‌طور وی مخالف دشمنی ایرانیان با همسایگانش بود و به تعبیری اندیشه ملی‌گرایانه او جنگ‌طلبانه و نژادپرستانه نبود.

پادشاه‌ستایی و غرب‌گرایی

در پایان جنگ جهانی اول، ایران، به‌عنوان سرزمینی مستقل، به شدت از هم‌گسیخته شده بود و هستی سرزمینی آن در خطر تجزیه قرار داشت. ناسیونالیسم ایرانی متأثر از چنین وضعیتی در جست‌وجوی یک قدرت مرکزی بود تا به آشفتگی‌های موجود پایان دهد. بر این اساس، حامیان این گفتمان از ابتدای کودتای ۱۲۹۹ش از رضاشاه به‌عنوان ناجی و بیدارکننده ایرانیان از خواب غفلت یاد کردند و او را وارث پادشاهان باستان قلمداد نمودند. یکی از سیاحان اروپایی در این زمان در خاطرات خود بیان می‌دارد در اغلب شهرهایی که از آنها دیدن کرده یکی از تابلوهای نقاشی رایج در نقاط کشور، تصویری از سردار سپه را نشان می‌دهد که «مسلح ایستاده و ایران خواب‌رفته را بیدار می‌کند. در بالای برجی سیروس و داریوش و خشایار با دست‌هایشان خود را تشویق می‌کنند» (پرنو، ۱۳۲۴، ۶۹). در واقع یکی از اهداف باستان‌گرایان از برقراری پیوند میان پهلوی اول و پادشاهان ایران باستان، فراهم نمودن نوعی مشروعیت سیاسی برای این دولت بود. به دلیل سرخوردگی بسیاری از ایرانیان از حکومت مشروطه، بسترهای فکری این رویکرد نیز مهیا بود. مهم‌ترین و بزرگ‌ترین نمایش ناسیونالیسم‌های باستان‌گرا برای تأکید

بر وجود نهاد سلطنت و پیوند میان پادشاهان باستانی و رضاشاه در مراسم تاج‌گذاری نمود یافت. در این مراسم تاج شاه به سبک پادشاهان ساسانی ساخته شد و حسن اسفندیاری، رئیس مجلس، به سلطنت رسیدن رضاشاه را با تأییدات الهی دانست. فروغی نیز رضاشاه را پادشاهی از نژاد ایرانی و این دوره را برگشت به گذشته شکوهمند ایرانی به‌ویژه دوره ساسانی معرفی کرد (قدس، ۱۳۷۵، ۵۲).

در این دوران یکی از اهداف مهم گروه‌های باستان‌گرا تأکید بر نقش شاه در تاریخ ایران بود. در مرامنامه جمعیت ایران کهن، کشور ایران جایگاه پادشاهان دوره باستان معرفی شده است «که پس از دوره ساسانیان سر به جیب خموش فرو برده است تا دست قدرت‌نمای خداوند فرزند رشیدی به ایران اهدا و تاج پادشاهی بر سرش نهاد» (زارعی؛ مختاری اصفهانی، ۱۳۸۸، ۸-۲۷). در یکی از اسناد کانون ایران باستان نیز به چنین مضمونی اشاره شده است (همان، ۳۸). با تشکیل سازمان پرورش افکار، نقش و کارکرد نهاد شاهی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. لسان سپهر، فرماندار کاشان، در سخنرانی خود در جلسه این سازمان، میهن‌پرستی ایرانیان را مترادف با شاه‌پرستی دانست و گفت که فردوسی در سراسر شاهنامه ایرانیان را با شاه‌پرستی تعریف کرده است (همان، ۴۹). محتوای چنین اسنادی بیانگر آن است که گروه‌های باستان‌گرا اعتقادی به حکومت مشروطه نداشتند و همانند اندیشه سیاسی دوران باستان، سلطنت را ودیعه‌ای الهی می‌دانستند.

در گفتمان این جریان تلاش می‌گردید وجود پادشاه و نهاد سلطنت امری ضروری در تاریخ جلوه داده شود و ایرانی‌ت و شاه‌پرستی دو عنصر درهم‌تنیده بیان گردند. این در حالی است که اندیشه استقرار حکومتی مبتنی بر قانون از مهم‌ترین مضامین فکری کسروی به شمار می‌آید. با توجه به قدرت فزاینده پهلوی اول و این موضوع که برخی از مضامین فکری کسروی از جمله تشکیل حکومت متمرکز و مقابله با پراکندگی توده و ایجاد امنیت در این دوران تحقق یافت، کسروی آشکارا با رویکرد ناسیونالیسم باستان‌گرا در ستایش شاه مخالفتی نشان نداد، ولی در کنار نظریات مختلفی که درباره انگیزه کسروی از نگارش تاریخ مشروطه بیان شده است، می‌توان این مدعا را مطرح کرد که او در پی یادآوری دوران حکومت قانون و به نوعی مبارزه با رویکرد دیکتاتوری پهلوی اول بود. انتقادات صریح او به رویه پادشاه‌ستایی پس از شهریور ۱۳۲۰ ش نمایان شد. چنانکه در سه شماره از روزنامه پرچم در یادداشتی با عنوان «درباره رضاشاه»، به‌رغم بیان برخی اقدام‌های اصلاحی رضاشاه از جمله تأمین امنیت و از میان بردن قدرت خوانین، به از میان رفتن مشروطه و دموکراسی و بی‌اعتبار شدن قوانین و بی‌آبرو شدن مجلس در این دوران اشاره کرد (پرچم، س ۱، ش ۱، ۱۲۹). علاوه بر آن، کسروی یکی از علل گرایش شاه به رویه دیکتاتوری را چاپلوسی باستان‌گرایان می‌دانست. از نظر او حامیان این جریان از عوامل تضعیف مشروطیت در این دوران

بوده‌اند (پرچم، س ۱، ش ۱۳۱، ۱). او حتی به انتقاد از این گروه که در اواخر دوران پهلوی اول مقام خدایی نیز برای رضاشاه قائل شده بودند، پرداخت (پرچم، س ۱، ش ۱۳۰، ۱). در این خصوص باید اضافه کرد که کسروی در زمان محاکمهٔ اعضای شهرداری پس از شهریور ۱۳۲۰ ش، که وکالت برخی از آنان را بر عهده داشت، در دادگاه بیان کرد مهم‌ترین متهمان شکل‌گیری وضعیت استبدادی در دوران پهلوی اول جریان‌های فکری بودند که پیش از به سلطنت رسیدن پهلوی اول با چاپلوسی در نزد سردار سپه مقدمات از میان بردن مشروطیت را فراهم نمودند (موسوی‌زاده، ۱۳۷۷، ج ۱، ۵۴۶).

کسروی از بزرگ‌ترین ستایشگران حکومت مشروطه بود. او معتقد بود در این نوع حکومت به جای پادشاه مردم سررشتهٔ امور را در اختیار می‌گیرند. بنابراین، وی نمی‌توانست برخلاف گفتمان ناسیونالیسم باستان‌گرا پادشاه را سایهٔ خداوند در روی زمین تصور نماید (پرچم، س ۱، ش ۱۰، ۳۹۴). به همین خاطر پادشاه‌ستایی باستان‌گرایان را از عوامل بازگشت به دوران استبدادی پیش از مشروطه به شمار می‌آورد و رویهٔ آنان را از میان‌برندهٔ دستاوردهای مشروطه می‌دانست.

کسروی در مبارزه با ناسیونالیسم باستان‌گرایانه، همانند دوران مشروطه و بعد از آن، به جریان ناسیونالیسم ضد استعماری توجه داشت. هر چند در دوران پهلوی اول همانند دوران قاجار از حضور و دخالت مستقیم دولت‌های بیگانه خبری نبود، وی با شناختی که از رویهٔ دولت‌های سلطه‌گر داشت، به حملات فرهنگی آنان در این دوران توجه داشت. چنانکه می‌گوید جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا در این دوران خصلت مبارزه با استبداد و مبارزه با استعمار خارجی را از دست داده و حتی با غربی شدن و تقلید از مضامین فکری غربی، و به تعبیر او اروپایی‌گری^۱، مسیر ملت‌سازی را به تباهی کشانده و زمینه‌ساز نفوذ فکری و فرهنگی بیگانگان شده است (پیمان، س ۲، ش ۳، ۲-۱۶۰). کسروی چون در این مسیر از ارتباط برخی از ایرانیان با شرق‌شناسان نیز مطلع بود، از این دسته از افراد با عنوان گروه بدخواهان تعبیر می‌نماید (کسروی، ۱۳۲۳، ت، ۸۳).

مبارزه با بیگانگان و دفاع از کیان سرزمینی در تاریخ ایران پیشینه‌ای طولانی دارد و یکی از عناصر هویتی ایرانیان محسوب می‌گردد. از نگاه کسروی جریان ملت‌ساز ناسیونالیسم باستان‌گرا اعتقادی به این رویکرد نداشت و تودهٔ مردم را به گذشتهٔ باستانی و شیفتگی به مظاهر تمدن غرب سوق می‌داد. بر این اساس بود که کسروی در اغلب نوشته‌های خود، به‌خصوص در مجلهٔ پیمان و کتاب تاریخ مشروطه، تأکید خاصی بر احیای روحیهٔ مبارزاتی مردم در برابر نفوذ بیگانگان داشت و آن را ارج می‌نهاد (کسروی، ۱۳۲۳، ب، ۲۸).

۱. به اعتقاد کسروی، اقدام ایرانیان در ترویج فرهنگ اروپا تأثیرش از چند صد هزار سپاه بیگانه مخرب‌تر است (پیمان، س ۱، ش ۴، ۱۰)؛ مروجان فرهنگ غربی در زمان جانبازی برای رسیدن به اصلاحات هیچ اقدامی نمی‌کنند و همین که کار به پیروزی برسد پیدا می‌شوند و در جهت منافع خود و غرب کار می‌کنند (همان، ۱۳).

اسلام‌ستیزی

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ناسیونالیسم باستان‌گرا در دوره پهلوی اول اسلام‌ستیزی و بی‌توجهی به تاریخ ایران دوران اسلامی بود. چنانکه معارضة با اسلام تحت عنوان ملی‌گرایی و گذشته‌گرایی ترویج می‌گردید. طرفداران این جریان می‌کوشیدند ورود اسلام به ایران را به گونه‌ای تحریف‌شده و مطابق با اهداف خود مطرح کنند (تحمیل اسلام به ایرانیان) و به آن جنبه درگیری میان عرب و عجم بدهند. در این دوران مجامعی از جمله انجمن ضد اسلام به همین منظور تأسیس گردید (پیمان، س ۳، ش ۸، ۴۷۵). به تبع اسلام‌ستیزی، عرب‌ستیزی نیز به شدت در میان اندیشه‌های باستان‌گرایان رواج داشت. چنانکه حملات اعراب عامل اضمحلال عظمت ایران در دوران باستان تلقی می‌گردید (نامه ایران باستان، س ۱، ش ۸، ۵). سیاحی انگلیسی که در اواسط دوران پهلوی اول از ایران دیدن کرد، ملی‌گرایی در ایران را فاشیستی می‌داند و در این زمینه می‌نویسد: «این روزها با هر چیزی که بویی از عربیت دارد، مخالفت می‌شود» (هاکس، ۱۳۶۸، ۱۹۴). این رویکرد در ایران چنان مشهود بود که فروغی به بلوشر سفیر آلمان در ایران می‌گوید اندیشه ناسیونالیسم که از اروپا به ایران آمده، یکی از مؤلفه‌های آن ضدیت با اعراب و حملات آنان به ایران است، زیرا مورخین عرب کوشیدند تاریخ ایران دوران باستان را از میان بردارند و ایران را بخشی از امپراتوری عرب معرفی کنند (بلوشر، ۱۳۶۹، ۲۳۲).

در کنار ضدیت با اعراب، بی‌توجهی به دستاوردهای ایران دوران اسلامی هم از رویکردهای باستان‌گرایان در این دوره بود (ایران باستان، س ۱، ش ۲، ۲). پژوهش‌های کسروی نشان می‌دهد او برخلاف جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا، دیدگاهی عرب‌ستیزانه نداشت. آوردن اشعار شعرای عرب و ذکر رشادت‌های آنان در جنگ با ایرانیان و پیروزی‌های آنان علیه دیلمیان و پرداختن به واقعیت‌های تاریخی در شکست ایرانیان همگی بیانگر رویه اوست (کسروی، ۱۳۷۹، ۲۱-۲۹).

وی در مجله پیمان دو مقاله مفصل را به «اسلام و ایران» اختصاص می‌دهد و علاوه بر آن در سایر مقالات^۱ نیز با دلایل مختلف تاریخی و عقلی به رویکرد اسلام‌ستیزانه باستان‌گرایان می‌تازد. او در مقاله «اسلام و ایران» دشمنی برخی از ایرانیان با اسلام و خوار نمودن آن را از شگفتی‌های زمان خود می‌داند (پیمان، س ۱، ش ۳، ۵) و ضمن رد مدعای باستان‌گرایان در تحمیلی بودن دین اسلام و پذیرش آن دین از ترس جان، به تاریخ قرون نخستین اسلامی اشاره می‌کند و چگونگی گرایش ایرانیان به اسلام را شرح می‌دهد. او می‌نویسد ایرانیان در ابتدا علیه اعراب جنگیدند و پس از پی بردن به حقیقت اسلام به آن گرویدند و در سایه این دین به قدرت علمی و سیاسی دست یافتند (پرچم، شماره ویژه، س ۱، ش ۷، ۲۹۴). از نظر او اگر ایرانیان با جان و دل دین اسلام را نپذیرفته بودند، این امکان در زمان حکومت یعقوب

۱. به دلیل اهمیت این مسئله، بیشترین مطالب را در این زمینه در سال نخست مجله پیمان منتشر می‌نماید.

لیث صفاری و آل‌بویه وجود داشت که با حمایت همه‌جانبه از آنان برای از میان بردن اساس اسلام اقدام کنند، اما واقعیت‌های تاریخی نشان می‌دهد آنان در ترویج آن جان‌فشانی کردند (پیمان، س ۲، ش ۶، ۹-۳۴۸).

یکی از نکات مورد توجه باستان‌گرایان که در اغلب نوشته‌های آنان انعکاس داشت، اشاره به جنگ‌های میان اعراب و ایرانیان بود، جنگ‌هایی که به نظر آنان جز آغاز زوال برای ایران چیزی به ارمغان نداشت (ایران باستان، س ۱، ش ۸، ۴). کسروی که در پژوهش‌های تاریخی خود به علت‌یابی و تحلیل وقایع توجه بسیاری داشت، مهم‌ترین عامل سقوط ساسانیان را نه حمله اعراب بلکه سقوط همه نظام داخلی این شاهنشاهی به‌خصوص از اواسط دوران سلطنت خسرو پرویز و جنگ‌های جانشینی پس از او می‌دانست (پیمان، س ۱، ش ۳، ۱۱-۱۲).

کسروی در پاسخ به باستان‌گرایان که مباحث تفاخر نژادی اعراب بر ایرانیان را عامل مخالفت آنان با اسلام می‌داند، می‌نویسد که می‌بایست میان اسلام حقیقی و اعراب تمایز قائل گردید. او در حالی که از اسلام راستین زمان پیامبر و خلفای راشدین دفاع می‌کرد، نقدهایی بر خلافت بنی‌امیه و بنی‌عباس وارد می‌ساخت و معتقد بود باستان‌گرایان به جای بدگویی از اسلام بایست از کسانی انتقاد کنند که به دستاویز این دین بر ایرانیان تفاخر می‌کردند (پیمان، س ۱، ش ۳، ۸-۱۰). وی در ادامه نیز به نکوهش از فرومایگانی از ایران می‌پردازد که آلت دست خلفای بنی‌امیه و بنی‌عباس شده و برتری اعراب بر ایرانی‌ها را تصدیق نموده‌اند. کسروی چنین فرومایگانی را با کسانی مقایسه می‌کند که در دوره پهلوی اول به برتری اروپاییان بر شرقیان تأکید می‌کنند (پیمان، س ۱، ش ۳، ۱۰). علاوه بر آن، وی می‌نویسد رویه باستان‌گرایان در ضدیت با اسلام و اعراب سبب می‌شد کسانی هم در مقابل به ضدیت و دشمنی با آنان روی آورند و این موضوع خود سبب پراکندگی بیشتر ایرانیان می‌گردید (پیمان، س ۱، ش ۱۳، ۴۹).

در این باره باید اضافه کرد که رویکرد اسلام‌ستیزی باستان‌گرایان متأثر از نگاه منفی بسیاری از شرق‌شناسان به اسلام نیز بود. شرق‌شناسان در پژوهش‌های خود به طرق مختلف به اسلام حمله می‌کردند و به نوعی می‌خواستند نشان دهند اسلام ذاتاً خشونت‌طلب بوده و با زور شمشیر بر سایرین تحمیل گردیده است (مک‌فی، ۱۳۹۸، ۵۹). چنین مسئله‌ای از نگاه کسروی غافل‌نمانده است: «از زمان جنگ‌های صلیبی همیشه یک‌رشته دروغ‌هایی درباره اسلام و پیامبر در اروپا بود. کشیشان متعصب به دشمنی با اسلام برخاسته و در ویرانی و زشت کردن اسلام و مسلمین از هر کار فرو نمی‌گزارند» (پیمان، س ۱، ش ۴، ۲۸-۲۹).

باستان‌گرایان، متأثر از شرق‌شناسان، در صدد بودند تا نشان دهند جنبش‌های ادبی ایرانیان مسلمان، مثل

شاهنامه و برخی از اندیشه‌های عرفانی و فلسفی همچون فلسفه اشراق و حتی شکل‌گیری تشیع، به منظور مقابلهٔ ایرانیان با اسلام و اعراض از آن شکل گرفته است (کاو، س ۲، ش ۹، ۸). اما کسروی معتقد است شرق‌شناسان با ترویج این‌گونه کتب در میان مسلمانان، به‌خصوص ایرانیان و جهان عرب، درصد شدت بخشیدن به اختلاف‌های موجود هستند. او مدعی جرجی زیدان مصری و مستشرقان^۱ دربارهٔ دین‌سازی ایرانیان در قرون مختلف اسلامی را متأثر از همین جریان می‌داند و به شدت به آن حمله می‌کند (پیمان، س ۱، ش ۶، ۵-۲۴). وی ادامه می‌دهد در ترویج چنین رویکردی شرق‌شناسان وابسته به استعمار نقش مهمی داشتند و مهم‌ترین هدف آنان ایجاد دشمنی میان ملل شرق به‌خصوص ایرانیان با همسایگانش بود. از نظر او، شرق‌شناسی نتیجهٔ چشم‌دوختن دولت‌های اروپایی به کشورهای شرقی است و چون آنان درصد زبردست نمودن شرقیان بوده‌اند، خواسته‌اند کردار و رفتارشان از روی آگاهی باشد (کسروی، ۱۳۲۳ پ، ۸۰). وی در کنار مسئلهٔ استعمار و همراهی شرق‌شناسان، به تعامل برخی از عناصر خودفروختهٔ داخلی با آنان نیز اشاره می‌کند و هدف همهٔ این عناصر را سرگرم نمودن ایرانیان به مسائل بیهوده و عدم بیداری و آگاهی ایشان می‌داند (کسروی، ۱۳۲۳ الف، ۳۱). بر این اساس، وی مدعی است حامیان ترویج تفکر باستان‌گرایی ابزار دست دشمنان محسوب می‌شوند (پیمان، س ۲، ش ۶، ۳۴۹).

پیراستن زبان فارسی

از دیگر مسائل مربوط به باستان‌گرایی در دورهٔ پهلوی اول پیراستن زبان فارسی از لغات بیگانه بود. موضوع پیرایش زبان فارسی از ابتدای دوران قاجار مورد توجه برخی از نویسندگان قرار گرفت، اما در دوران پهلوی اول همراه با رشد جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا بیش از پیش بر آن تأکید شد. دولت ابتدا این تغییرات را در قشون اعمال کرد و در ادامه، در جهت تکمیل و اصلاح این رویه، فرهنگستان را تشکیل داد. از نظر طبری هدف اصلی این رویکرد ضدیت با زبان عربی بود (طبری، ۱۳۵۶، ۱۰۳). باستان‌گرایان، براساس همان رویکرد عرب‌ستیزی، ورود لغات عربی به زبان فارسی را تحمیل شده از سوی اعراب می‌دانستند. در کتب درسی این دوران آمده بود با تسلط اعراب تمام نوشتارهای فارسی نابود و این زبان مدتی متروک گردید و ایرانیان به‌ناچار عربی تکلم کردند و به عربی نوشتند (اکبری، ۱۳۸۴، ۲۵۱).

۱. مانند دارمستتر که مدعی بود نخستین تلاش‌ها برای دین‌سازی در اسلام از سوی ایرانیان بوده است (کسروی، ۱۳۲۲، ۷).

کسروی حامی پیراستن زبان فارسی بود^۱ و خود در این زمینه یک مکتب علمی در سرهنویسی پدید آورد، اما هدف او با باستان‌گرایان کاملاً متفاوت بود و انتقادهای بسیاری را بر آنان وارد نمود. او به دو صورت به مقابله با رویکرد باستان‌گرایان در پیراستن زبان فارسی پرداخت. نخست با رویکرد تحلیلی-تاریخی به ادعاهای آنان در تحمیلی بودن زبان عربی و تضعیف زبان و از میان رفتن خط فارسی در نتیجه حمله اعراب پاسخ داد و تلاش‌های آنها را بیشتر در جهت ضدیت با اعراب و تعصب در ایرانیگری دانست و دیگر اینکه با رویکردی علمی به لغاتی که باستان‌گرایان وضع می‌کردند انتقادهای بسیاری وارد کرد (پیمان، س ۱، ش ۱۳، ۴۹).

کسروی در آمیختن زبان عربی به زبان فارسی را به ایرانیان دیوان‌سالار نسبت می‌دهد که به دلایل مختلف به ترویج استفاده از لغت‌های عربی روی آوردند و بعدها نیز برای تسلط خود به زبان عربی به این رویه شدت بخشیدند (پیمان، س ۷، ش ۱، ۴۷). وی برخلاف دیدگاه باستان‌گرایان که رویه‌ای افراطی در پیراستن زبان داشتند، معتقد است کلمات عربی که در زبان فارسی معروف شده و فارسی آنها از میان رفته‌اند، بایستی به حال خود باقی بمانند و نباید از سر تعصب و افراط آنها را تغییر داد (پیمان، س ۱، ش ۱۵، ۵۲). به عقیده وی چنین رویکردی سبب می‌شود گروه مقابل نیز با این موضوع مخالفت و حتی از واژگان عربی بیشتری استفاده نمایند و در نتیجه زبان فارسی بیش از پیش تضعیف گردد (پیمان، س ۱، ش ۱۳، ۴۹).

کسروی هدفش از پیراستن زبان فارسی را نه ضدیت با اسلام، بلکه از جهت علمی و همسو با استقلال زبان‌های ملی می‌داند. از نظر او پیراستن زبان فارسی اقدامی علمی است و در میان عثمانیان و آرامنه نیز که زبان آنها با لغات عربی و فارسی در آمیخته، این مسئله مطرح است.

کسروی بر این باور بود که راه پیراستن زبان فارسی روی آوردن به پارسی سره نیست و سرهنویسانی که حامی جریان باستان‌گرایی بودند، مانند ابوالقاسم آزاد مراغه‌ای، تنها به بیرون راندن لغات بیگانه توجه داشتند و لغاتی که معنای آن را هم نمی‌دانستند به جای لغات بیگانه در زبان به کار می‌بردند و چون مردم نوشته‌هایشان را نفهمیدند راه به جایی نبردند (پرچم، س ۱، ش ۱، ۲۴). به نظر می‌رسد یکی از دلایل مخالفت کسروی با باستان‌گرایان در تأکید آنان بر استفاده از لغات مهجور دستاگیری باشد. چنانکه روزنامه کاوه مدت‌ها قبل جعلی بودن کتب و لغات دستاگیری را اعلام کرده بود (کاوه، س ۲، ش ۴-۳). وی همچنین مدعی علمی دیگری را برای توجه به پیرایش زبان مطرح می‌کند و می‌گوید در صورت استفاده از کلمات فارسی ما می‌توانیم از مشتقات این کلمات در جاهای دیگر استفاده نماییم، ولی

۱. او در این خصوص می‌نویسد با آموختن زبان پهلوی و زبان اوستایی هخامنشی و ارمنی بود (به گفته سعید نفیسی (نفیسی، ۱۳۹۷، ج ۳، ۲۶۸). کسروی از طریق او با زبان‌شناسان شوروی آشنا گردید) که متوجه ایرادهای ساختاری زبان فارسی گردید (پیمان، س ۲، ش ۴، ۲۴۱). تا جایی که آورده «دیگران فقط در آمیختگی زبان فارسی با لغات بیگانه را مشکل می‌دیدند ولی من اشکالات ساختاری را دریافتم» (پرچم، س ۱، ش ۱، ۲۳-۲۵).

در کلمات بیگانه چنین امکانی فراهم نیست و فهم معانی کلماتی که فارسی هستند برای مردم بهتر و بیان آن نیز به درستی خواهد بود. حال آنکه در استفاده از کلمات بیگانه این امر مشکلات بسیاری برای مردم به وجود می‌آورد (پیمان، س ۶، ش ۴، ۲۴۴). کسروی در ادامه می‌نویسد پیرایش زبان می‌بایست به مرور صورت گیرد نه با شتاب و در این راه نیز نبایست از خود کلمه ساخت، بلکه باید به کتب معروفی چون گلستان، اسرار التوحید یا شعرهای ناصرخسرو رجوع کرد (پیمان، س ۲، ش ۳، ۱۵۴).

زرتشتی‌گری

یکی از فعالیت‌های دیگر جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا در این دوره، ترویج دیانت زرتشت و کنار نهادن دین اسلام بود. در واقع این توجه به دیانت زرتشت نه از روی دغدغه دینی بلکه در جهت مقابله با اسلام بود. به عقیده طبری، در این دوره زرتشت نه به‌عنوان پیامبر بلکه به‌عنوان مظهر ملی مطرح شد و اوستا و اهورامزدا به‌عنوان یادگارهای مهم باستانی و نشان ایرانی‌گری مورد توجه قرار گرفتند (طبری، ۱۳۵۶، ۱۱۵). در اهمیت دادن به این موضوع، روزنامه‌ها و مجلات بسیار نقش داشتند. چنانکه مجله *ایران‌شهر* از ابتدای فعالیت خود مقالات متعددی در این زمینه منتشر کرد. این مجله در یکی از مقالات خود به جمعیتی با نام «مزداسنان» اشاره می‌کند و می‌گوید فردی اروپایی در حال تبلیغ اصول دیانت زرتشت است و او را شایسته ستایش می‌داند (*ایران‌شهر*، س ۴، ش ۴، ۲۴۸). در دو شماره بعد هم از رهبر این جمعیت (هانیش) که ملیتی آلمانی داشت، یاد می‌کند و درباره او می‌گوید اصالتی ایرانی دارد و سخنان و فرامین او از نسخه اصلی اوستا گرفته شده است (*ایران‌شهر*، س ۴، ش ۶، ۳۷۵؛ همان، ش ۷، ۴۴۸). در اشاره به همین رویکرد است که کسروی می‌نویسد سال‌ها پیش در برلن ماهنامه‌ای به زبان فارسی نوشته می‌شد که در زمینه باستان‌گرایی و ترویج آن و ستایش زرتشتیان هند و سایر افکار دیگر تلاش می‌کرد (کسروی، ۱۳۲۳ پ، ۱۲).^۱

ابعاد ترویج زرتشتی‌گری در این دوران حتی به دانشکده افسری نیز کشیده شد. چنانکه یکی از افسران به شاگردان خود گفته بود زرتشت را در خواب دیده که به او دستور زنده کردن دیانت زرتشت را داده است (پرچم، شماره ویژه، س ۱، ش ۶، ۲۵۳). از نظر کسروی یکی از علل توجه به زرتشتی‌گری این است که برخی از افراد وابسته به جریان باستان‌گرایی صرفاً می‌خواهند به آسفتگی‌های مذهبی میان پیروان ادیان اسلام و زرتشت دامن بزنند. وی همچنین آورده است بسیاری از افراد به واسطه پول‌های بسیاری که پارسیان هند برای ترویج زرتشتی‌گری هزینه می‌کنند، به تبلیغ دیانت زرتشت می‌پردازند. به همین خاطر خطر این جریان را که به شدت بر جوانان زمان خود تأثیر نهاده متذکر می‌شود و پیامد گسترش چنین

۱. منظور او نشریه *ایران‌شهر* است که مدیر آن، حسین کاظم‌زاده، از دوستان سابق وی بود.

رویه‌ای را از میان رفتن انسجام ملی و تنش با همسایگان مسلمان می‌داند (کسروی، ۲۵۳۵، ۲۵ و ۳۲؛ بنگرید به: پیمان، س ۲، ش ۶، ۳۷۷-۳۷۸؛ پیمان، س ۲، ش ۲، ۱۰۴).^۱ از نظر کسروی ایران به شدت به وحدت داخلی و برقراری رابطه خوب با همسایگانش نیاز دارد. بر همین مبنا ترویج زرتشتی‌گری را سبب تحریک بیشتر همسایگان علیه ایرانیان می‌داند. وی همین‌طور برای آنکه به ضدیت با زرتشتیان متهم نگردد، می‌نویسد ما مشکلی با شخص و پیامبری زرتشت و پیروان او نداریم بلکه در پی نکوهش کسانی هستیم که با نام دین زرتشت اهداف نادرستی را دنبال می‌نمایند، کسانی که در باطن هیچ اعتقادی به دین ندارند و از طریق اختلاف‌افکنی میان پیروان اسلام و زرتشت به دنبال مقاصد شوم خود هستند (پیمان، س ۱، ش ۱۲، ۱۳-۱۴؛ بنگرید به: پیمان، س ۳، ش ۸، ۴۷۵).^۲

کسروی با توجه به سوابق کشورهای استعمارگر در حمایت از اقلیت‌های مذهبی کشورهای ضعیف و تحت سلطه و استفاده از این امر به‌عنوان ابزار سیاسی، نقش این کشورها و شرق‌شناسان را در رواج زرتشتی‌گری بی‌تأثیر نمی‌داند. بر این اساس، او در مقالات متعدد خود یکی از رویکردهای شرق‌شناسان را حمایت از اقلیت‌های مذهبی و ترویج غیرمستقیم آنها می‌داند (پرچم، شماره ویژه، س ۱، ش ۸، ۳۱۶؛ همچنین بنگرید به: پیمان، س ۲، ش ۱۰، ۶۰۴). چنانکه در جایی می‌گوید یکی از پیشه‌های سیاست پراکندگی دینی است و غربی‌ها بیش از سایر ابزارها از آن استفاده می‌کنند. درست است که آنها این فرق را ایجاد نکردند، اما از پراکندگی دینی این فرق سود بردند و به ترویج آن پرداختند و شرق‌شناسان با دنبال کردن این موضوع جز بدخواهی شرقیان و به‌ویژه مسلمانان منظور دیگری ندارند (پیمان، س ۱، ش ۱۶، ۴۱-۴۲؛ همان، س ۵، ش ۶، ۲۵۳). کسروی که وجود ادیان و نحله‌های مختلف مذهبی را عامل ضعف ایرانیان و تضعیف انسجام ملی می‌داند، به باستان‌گرایی که دانسته یا ندانسته در راه اهداف شرق‌شناسان وابسته به استعمارگران گام برمی‌دارند به شدت انتقاد می‌کند (پیمان، س ۱، ش ۳، ۱۰-۱۱).

کسروی رواج زرتشتی‌گری را هم‌پایه با اروپایی‌گری از عوامل ضعف و پراکندگی ایرانیان می‌داند و معتقد است بسیاری از باستان‌گرایان که از مروجان این دین^۳ هستند، همانند ترویج‌کنندگان مظاهر اروپایی‌گری به هیچ اصل و دیانتی قائل نیستند و یکی از اهداف آنها مبارزه با اسلام و رهایی از هر گونه قیود مذهبی است (پیمان، س ۲، ش ۶، ۳۸۷).

۱. در واقع هدف اصلی کسروی این است که با عوامل پراکندگی ایرانیان (دسته‌بندی‌های مذهبی و زبانی و نژادی) مبارزه نماید. چرا که با رویکرد حاضر اتحاد و میهن‌پرستی شکل نمی‌گیرد (پرچم، شماره ویژه، س ۱، ش ۷، ۲-۳۹۱).

۲. وی برای کاستن از تفرقه میان حامیان زرتشتی‌گری و مسلمانان چنین می‌نویسد: «زرتشت را باید در تاریخ شناخت و باید گفت فرستاده خدا بوده ولی یگانه فرستاده نبوده. جهان آفرینش بسیار بزرگ‌تر از آن است که بر سر یک تن و دو تن گردد» (پیمان، س ۵، ش ۱، ۹-۱۰).

۳. کسروی برای مقابله با ترویج دیانت زرتشت در میان ایرانیان مباحثی از جمله ورود خرافات بسیار و دور ماندن این دیانت از اصول اولیه خود و تحریف شدن آن را (مانند تعدد خدایان) مطرح می‌کند و می‌نویسد به همین دلیل این دین نتوانست در برابر دین اسلام دوام آورد (پیمان، س ۱، ش ۸، ۱۵).

نتیجه‌گیری

ایدئولوژی ناسیونالیسم باستان‌گرا که زمینه‌های فکری آن پیش از انقلاب مشروطیت شکل گرفت، در دوران پهلوی اول به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های ملت‌سازی مورد توجه عوامل حکومتی قرار گرفت. کسروی فرزند دوران مشروطه‌خواهی و حامی اندیشه‌های آن زمان بود. او به‌رغم توجه و علاقه به تاریخ ایران باستان و سعی در احیای برخی سنت‌ها و آداب ایرانیان باستان و حتی تلاش برای آموزش زبان ایران باستان و تصحیح چند متن باستانی، رویکردی انتقادی به باستان‌گرایی دوران پهلوی اول و تلاش‌های دولتمردان این حکومت داشت. پیوند باستان‌گرایان با تجددگرایی (به تعبیر کسروی اروپایی‌گری) و تأکید آنان بر مضامینی همچون پادشاه‌ستایی، ترویج دیانت زرتشت، مخالفت با اسلام و اعراب و اصرار خاص آنان به سرهنویسی سبب شد کسروی با این جریان دریفتد. همچنین او اندیشه ناسیونالیسم باستان‌گرا را فاقد ارزش‌های ناسیونالیسم دوران مشروطه می‌دانست که بر مقابله با استبداد داخلی و مبارزه با نفوذ بیگانگان استوار بود. از نظر کسروی چنین جریانی از یک سو حامی جریان دیکتاتوری پهلوی است و از دیگر سو به سبب پیوند با تجددگرایی یا به تعبیر او اروپایی‌گری اسباب نوع دیگری از نفوذ غرب یعنی سلطه فرهنگی را فراهم کرده است. با چنین نگرشی، هنگامی که کسروی به‌عنوان منتقد و مصلح اجتماعی با انتشار مجله پیمان فعالیت‌های خود را برای تبیین علل عقب‌ماندگی ایرانیان و نشان دادن راه‌های برون‌رفت از چنین وضعیتی آغاز نمود، یکی از دردهای زمانه خود را رواج تفکر ناسیونالیسم باستان‌گرا دانست و به مبارزه با آن پرداخت. کسروی تفکر ناسیونالیسم باستان‌گرا را سبب پراکندگی بیشتر ایرانیان و ایجاد کینه میان اقوام عرب‌زبان و تشدید خصومت با همسایگان مسلمان می‌دانست. وی در ترویج چنین نگرشی، نقش دولت‌های استعمارگر و شرق‌شناسان وابسته و حامیان ایرانی آنان را نیز بی‌تأثیر نمی‌دانست. به همین جهت به مبارزه همه‌جانبه با مؤلفه‌های مختلف جریان ناسیونالیسم باستان‌گرا همچون توجه به نژاد آریایی، پادشاه‌ستایی، ضدیت با اسلام و اعراب مسلمان، سرهنویسی و زرتشتی‌گری پرداخت و در این مبارزه از علم تاریخ و استدلال‌هایی مبتنی بر خردگرایی بهره برد. او، برخلاف باستان‌گرایان، مسلمان شدن ایرانیان را نه از روی ترس، بلکه به خاطر شناخت آنان به حقانیت این دین پاک می‌دانست و به همین جهت معتقد بود ایرانیان در قرون نخستین اسلامی نقش مهمی در اشاعه این دین به سایر نقاط و مبارزه در راه تحقق آرمان‌های آن ایفا نمودند. همچنین علل سقوط ساسانیان را نه حملات مسلمانان بلکه سقوط ساختارهای آن نظام از اواسط زمان پادشاهی خسرو پرویز می‌دانست. علاوه بر اینها، کسروی اعتقاد داشت بسیاری از باستان‌گرایان، به تأسی از غرب، از اساس اعتقادی به دین ندارند و هدف واقعی آنها به چالش کشاندن اسلام و در نهایت ترویج بی‌دینی در جامعه

است. همین‌طور وی بر این باور بود که ایرانیان می‌بایست میان اسلام راستین و آنچه در زمان امویان علیه ایرانیان صورت گرفت تمایز قائل شوند، امری که باستان‌گرایان بسیار به آن دامن می‌زدند و به همین بهانه خواستار بازگشت به مذهب باستانی خود بودند. از نظر کسروی ماهیت ادیان توحیدی یکی است و همگی آنان در راه مبارزه با تعدد خدایان و آوردن آیین درست زندگانی تلاش می‌کنند. پس همهٔ آنان هدف واحدی دارند و به یک نژاد یا ملت خاص اختصاص ندارند و رسالت آنان نیز انسانی و جهانی است.

References

- Adamiat, Fereydoun. 1970. *Andishehaye Mirza Fathali Akhundzadeh*. Tehran: Kharazmi.
- Adamiat, Fereydoun. 1978. *Andishehaye Mirza Agha Khan Kermani*. Tehran: Payam.
- Akbari, Mohammad Ali. 2005. *Tabarshenasi Hoviate Jadide Irani Asre Qajar va Pahlavi Aval*. Tehran: Elmi va Farhangi.
- Ashraf, Ahmed and others. 2016. *Iranian identity from ancient times to the end of Pahlavi*. Translated and edited by Hamid Ahmadi. Sixth edition. Tehran: Ney.
- Ashuri, Dariush. 2016. *Ma va Moderniat*. Tehran: Sarat.
- Bigdalo, Reza. 2001. *Bastangaraee dar Tarikhe Moasere Iran*. Tehran: Markaz.
- Blücher, Wipert von. 1990. *Bloscher's travelogue*. Translated by Keykavos Jahandari. second edition. Tehran: Kharazmi.
- Fashihi, Simin. 1993. *Jarianhaye Asli Tarikhnegari dar Doreye Pahlavi*. Mashhad: Nonad.
- Hekmat, Ali Asghar. 1976. *Si Khatereh az Asre Farkhonde Pahlavi*. Tehran: Pars.
- Kasravi, Ahmed. 1943. *Bahá'ígiri*. Tehran: Peyman.
- Kasravi, Ahmed. 1944 A. *Bahmanmah*, Tehran: Daftere Pargam.
- Kasravi, Ahmed. 1944 B. *Dadgah*, Tehran: Peyman.
- Kasravi, Ahmed. 1944 C. *Dar Piramoune Adabiat*, Tehran: Daftere Pargam.
- Kasravi, Ahmed. 1944 D. *Verjavande Bonyad*, Tehran: Peyman.
- Kasravi, Ahmed. 1976. *Zendegani Man*, Tehran: Jar.
- Kasravi, Ahmed. 1975. *Tarikhe Mashrote Iran*, 11th edition, Tehran: Amir Kabir.
- Kasravi, Ahmed. 2000. *Shahriaran Gomnam*, 7th edition, Tehran: Jami.
- Perno, Maurice. 1945. *Under the sky of Iran*. Translated by Kazem Ebadi. Tehran: Elmi.
- Tabari, Ehsan. 1977. *Iran dar Dourane Reza Khan, The second book - the second part*: N. P. Zakir Isfahani, Alireza. 2016. *Farhang va Siasat Iran dar Asre Tajadod*. second edition. Tehran: Moasese Motaleate Tarikhe Moasere Iran.
- Hawks, Merritt. 1989. *Iran, myth or reality*. Translated by Mohammad Hossein Nazarinejad,

- Mohammad Taghi Akbari, Ahmad Naimi: Astan Quds.
Making of Modern Iran. University of Texas Press.
- Marashi, Afshin. 2020. Exile And The Nation, The Parsi Community of India
McPhee, Alexander L. 2018. Orientalism, Translated by Masoud Farhamand Far, Tehran:
Morwarid.
- Melai Tovani, Alireza. 2015. AZ Kaveh ta Kaseravi. Tehran: Pazhoheshkade Tarikhe Eslam.
- Mousavizadeh, Jahangir. 1998. Mohakeme Rezashah da Barabare Tarikh. The first volume,
Tehran: Ketabsara.
- Nafisi, Saeed. 2017. Maghalate Saeed Nafisi. by the efforts of Masoud Irfanian. Volume III.
Second edition, Tehran: Entesharate Bonyade Moughofate Mahmoud Afshar.
- Yazdani, Sohrab. 2004. Kasravi va Tarikhe Mashrote Iran, Tehran: Ney.
- Zarei, Mojtabi; Mokhtari Esfahani, Reza. 2008. Pahlaviism ya Shebhe Modernism dar Iran.
Tehran: Markaze Pazhohesh va Asnade Riasat Jomhori.
- Articles:
- Qods, Reza. 1996. "Iranian nationalism and Reza Shah", Farhang va Touse_e, (translate by Ali
Tayfi), number 23, pp. 49-52.
- Kazemzadeh Iranshahr, Hossein. 1926. "Manifestations of Iran's Spirit, Mazdasnan People",
Iranshahr, fourth year, number 4: pp. 248-253.
- Kazemzadeh Iranshahr, Hossein. 1926. "Manifestations of Iran's Spirit, Mazdasnan People",
Iranshahr, fourth year, number. number 6: pp. 375-383.
- Kazemzadeh Iranshahr, Hossein. 1926. "Manifestations of Iran's Spirit, Mazdasnan People",
Iranshahr, fourth year, number. number 7: pp. 438-448.
- Kasravi, Ahmad. 1943. "Dar Piramone Zabane farsi 1", Do Haftename Parcham. Year 1,
Number 1, pp. 23-28.
- Kasravi, Ahmad. "The Thirteenth of August or Rozbe Constitutional", Do Haftename Parcham.
No. 10, pp. 394-398.
- Kasravi, Ahmad. 1933. "Islam and Iran", Peyman, year 1, number 3, pp. 5-12.
- Kasravi, Ahmad. "What is Civilization", Payman, Year 1, Number 4: pp. 7-13.
- Kasravi, Ahmad. "Books", Payman, Year 1, Number 4: pp. 28-30.
- Kasravi, Ahmad. "Criticism of the Nobakhti Family Book", Payman, Year 1, Number 6: pp.
24-25.
- Kasravi, Ahmad. "Islam and Iran", Peyman, year 1, number 8: pp. 17-9.
- Kasravi, Ahmad. 1934. "Islam and Iran", Peyman, year 1, number 12, pp. 8-14.
- Kasravi, Ahmad. "Islam and Iran", Peyman, year 1, number 13, pp. 29-39.
- Kasravi, Ahmad. "Persian language", Peyman, year 1, number 13, pp. 49-54.

- Kasravi, Ahmad. Persian language”, Peyman, year 1, number 15, pp. 51-59.
- Kasravi, Ahmad. Swastika”, Peyman, year 1, number 15, pp. 60-64.
- Kasravi, Ahmad. “Zoroaster and Muhammad”, Peyman, year 1, number 16, pp. 13-19.
- Kasravi, Ahmad. The axes of politics “, Payman, Year 1, No. 16, pp. 41-46.
- Kasravi, Ahmad. Irreligious and their policy axes”, Peyman, second year, number 2, pp. 104-105.
- Kasravi, Ahmad. “A few words from the office”, Peyman, second year, number 3, pp. 153-154.
- Kasravi, Ahmad. Newspaper and Journalism”, Peyman, second year, number 3, pp. 155-174.
- Kasravi, Ahmad. On Poetry and Sufism”, Peyman, second year, number 4, pp. 239-248.
- Kasravi, Ahmad. 1935. “One Banner of one religion”, Peyman, second year, number 6, pp. 347-361.
- Kasravi, Ahmad. One of the problems of Iran”, Peyman, second year, number 6, pp. 377-383.
- Kasravi, Ahmad. Persian language”, Peyman, second year, number 6, pp. 385-389.
- Kasravi, Ahmad. A few words from the office”, Payman, second year, number 10, pp. 601-605.
- Kasravi, Ahmad. 1936.”Speech should be accompanied by action”, Peyman, third year, number 8, pp. 466-475.
- Kasravi, Ahmad. 1938.”Around Zoroaster and his religion”, Peyman, fifth year, number 1, pp. 9-14.
- Kasravi, Ahmad. 1939. “ The caviles Haghightatgo and their answers”, Peyman, fifth year, number 6, pp. 241-264.
- Kasravi, Ahmad. 1940.”Around Language”, Peyman, Year Six, Number 4, pp. 243-246.
- Kasravi, Ahmad. “A mass as it should be”, Peyman, Year 6, Number 7, pp. 417-423.
- Kasravi, Ahmad. 1941. “About Language”, Peyman, Year Seven, Number 1: pp. 43-49.
- Nikobakht, Naser; Zare, Gholam Ali.2007. “Motives to pay attention to ancient Iran in the poetry of the constitutional era”, Journal of Literary Research, No. 15, pp. 139-153.
- Newspapers:
- Iran Bastan newspaper. 1932. Year 1, number 1.
 - Iran Bastan newspaper. 1st year, number 2.
 - Iran Bastan newspaper. 1933. Year 1, number 8.
 - Pargam Newspaper. 1942. The first year, number 129, the second Tuesday of July.
 - Pargam Newspaper. No. 130, Wednesday, 3 July.
 - Pargam Newspaper. No. 131, Thursday, 4 July.
 - Pargam Newspaper. 1943. “Special issue”, year 1, number 6.

Pargam Newspaper. 1943. "Special issue", year 1, number 7.

Pargam Newspaper. 1943. "Special issue", year 1, number 8.

Kave newspaper. 1960. New period, second year, number 6.

Kave newspaper. 1961. New period, second year, number 9.